

Araştırma

ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNDE AİLELERE YÖNELİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASI: BİR DEĞERLENDİRME ARAŞTIRMASI

Social Work Practice with Families in Special Education and Rehabilitation Centres: An Evaluation Research

Serap DAŞBAŞ*

*Öğr. Gör. Selçuk Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Bu araştırma, işitme engelli çocuklara ve ailelerine hizmet veren bir işitme ve konuşma engelliler özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde yapılmıştır. Araştırmanın amacı, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde ailelere yönelik sosyal hizmet uygulamalarında ne ölçüde başarı sağlandığını ve bu uygulamaların başarısını etkileyen etmenleri değerlendirmektir. Araştırmada önce,

merkezden hizmet alan ve ilköğretime devam eden 12 işitme engelli çocuk ve aileleriyle sosyal hizmet uygulaması yürütülmüş, izleyen aşamada mesleki uygulamanın sonuçları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın ilk aşamasında görüşmeler yoluyla ailelerin ihtiyaç ve sorunları belirlenmiştir. Daha sonra bu ihtiyaçlar önceliklerine göre sıralanmış ve öncelikli üç ihtiyacın karşılanmasına yönelik üç amaç belirlenmiştir. Araştırma sürecinde ailelerle bu amaçlara ulaşmaya yönelik mesleki çalışma yürütülmüştür. Ailelerin amaçlara ulaşmadaki başarısı Amaca Ulaşma Ölçeği ile değerlendirilmiştir. Ailelerle yürütülen mesleki çalışmanın sonucunda, ailelerin çalışmaya katılma konusundaki motivasyonları, araştırmacının mesleki becerileri ve mesleki çalışmanın yürütüldüğü merkezin koşulları mesleki çalışmanın başarısına etki eden etmenler olmuştur. Ailelerin amaca ulaşmadaki başarısı sosyal hizmet uygulamalarının da başarılı olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu çalışma, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki sosyal hizmet uygulamalarının işitme engelli çocuk ve ailelerine yarar sağladığını göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal hizmet uygulaması, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, işitme engelli çocuklar, mesleki müdahale

ABSTRACT

This study has been conducted for hearing-for speaking impaired children in a special education and rehabilitation center where services are given to them. The goal of this study is to evaluate the success of the social work practice for the families in special education and rehabilitation centers and the factors that affect the success of this practice. In this study, firstly, social work practice has been carried out with 12 hearing impaired children and their families who are getting service from "Center" and are going

on primary school, and then outcomes of the practice were evaluated. In this context, at the first step of the study, the needs and problems of the families were determined. And then, these needs were ranked according to their priorities and three goals determined in order to be met this three needs. In the research process, professional work has been carried out with families in order to achieve these three goals. The success of the families in achieving these goals was determined with Goal Attainment Scaling. The motivation of the families on attending the study, the professional skills of the researcher (social worker) and the conditions of the special education centres affected the success of the study. The success of the families in achieving goals shows the success of social work practice. In addition, this study shows social work practice in special education and rehabilitation centres which are beneficial to hearing impaired children and their families.

Key Words: *Social work practice, special education and rehabilitation centres, hearing impaired children, intervention.*

GİRİŞ

Bir meslek ve disiplin olarak sosyal hizmet, bireylerin sosyal işlevselliğini artırmak, çevreleriyle uyumlu bir yaşam sürdürmelerine yardımcı olmak, toplum kaynaklarının geliştirilmesini ve bu kaynakların birey, aile, grup, topluluk ve toplumun gereksinimleri yönünde kullanılmasını sağlamak amacıyla yürütülen örgütlü hizmetler ve programlar bütünüdür.

Sosyal hizmet, bireyi içinde bulunduğu çevresiyle bir bütün olarak değerlendiren bir yapıya sahiptir. Birey, içinde yaşadığı bu çevreyi hem etkilemekte hem de bu çevreden etkilenmektedir. Bireyin en yakın çevresi anne, baba

ve kardeşleri, yani ailesidir. Aile, bireylerin yaşantısında çok önemli bir yere sahiptir.

Engelli bireyler veya çocuklar için de aileleri büyük bir öneme sahiptir. Aile, engelli çocuğunun gelişimini hem desteklemekte hem de çocuğun eğitim ve gelişim sürecinde karşılaştığı güçlüklerle baş etmeye çalışmaktadır. Çünkü engelli bir çocuğun yetiştirilmesi, özveri gerektiren ve oldukça zorlu bir süreçtir. Engelli çocukları aileleri desteklemektedir, peki aileleri bu süreçte, yaşadıkları zorlukların üstesinden gelmekte kim destekleyecektir?

İşte bu noktada, engelli çocukların ailelerine götürülen hizmetlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan engelli çocukların eğitim hizmeti aldıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, ailelerini desteklemek açısından oldukça uygun mekanlardır. Çünkü aileler haftanın belli günlerinde çocuklarını ders için merkezlere getirmektedir. Çocukların derste olduğu bu süre içerisinde, ailelerle görüşmeler yapmak, onları desteklemek, bilgilendirmek, gereksinimlerini ve sorunlarını belirleyerek, bunların giderilmesine yönelik uygulamalar yürütmek mümkündür.

Bu araştırma, böyle bir bakış açısı ile işitme ve konuşma engellilere yönelik bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden hizmet alan, işitme engelli çocukların aileleriyle yürütülen sosyal hizmet uygulamalarını içermektedir.

İŞİTME ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN İHTİYAÇ VE SORUNLARI VE BUNA YÖNELİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASI

Engellilik olgusunun aile yaşamına etkileri, engelin düzeyi ve ilerleme

durumu ile aile üyelerinin ve yakın çevrenin inanç, değer ve tutumlarına bağlı olarak değişebilmektedir. Benzer şekilde, engelli bireyin çevreyle iletişim kurma becerilerinin düzeyi, birey olarak toplum içinde izole olup olmaması da aile yaşamını etkilemektedir (İl, 2000: 54-56).

Ana babaların engelli çocuklarını kabul etme zorlukları ailenin yaşamı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Oymak (1997: 2) bu konuda, engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarındaki engeli kabullenmelerinin zor olduğunu, bazı ailelerin çocuklarını dışarıya bile çıkarmadığını, evde ya da başka bir yerde tecrit edebildiğini, engeli bir nevi kabahat ya da suç ile özdeş gördüğünden utanma duygusundan bir türlü kurtulamadıklarını ve sonuçta da bu tutum ve davranışların ailenin ve çocuğun içe kapanmasına yol açtığını ve mevcut yetenek ve becerilerin gelişmesini engellediğini belirtmiştir.

İşitme engelli olan anne babalar da başlangıçta tamamıyla bilmedikleri ve yabancı oldukları bir durumla karşı karşıya kalırlar. Üstelik bu durum geçici değil, tüm yaşam boyunca devam edecek bir durumdur ve ailelerin birçoğu işitme engelli bir çocuğun sorumluluğunu almaya hazır da değildir.

İşitme engelli bir çocuğa sahip olma gerçeği ile karşı karşıya kalan aileler bu süreçte şok, inkâr, depresyon, karmaşa, kızgınlık, utanma, pazarlık, kabul ve uyum gibi dönemlerden geçerler. Bu dönemlerden her biri, anne babanın duruma uyum sağlamasında ve kabullenmesinde bir şekilde aşması gereken engellerdir. Benzer durumdaki her aile hemen hemen aynı dönemlerden geçmektedir. Bu dönemler çok uzun süre

devam etmediği takdirde normaldir ve bir çeşit doğal savunma tepkileridir. İşitme engelli çocuğun engeline bağlı olarak gösterdiği özellikler, bu dönemlerin süresini etkilemektedir. Ailede bulunan kardeş ya da kardeşlerin varlığı da bu tepkilerin şiddetini ve süresini etkileyebilmektedir (MEB Özel Eğitim ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2003: 82).

Ailenin işitme engeli hakkında bilgi sahibi olması, başlangıçta yaşadığı karmaşık durumu aydınlatması açısından oldukça önemlidir. Bu bakımdan çocuğuna işitme engelli tanısı koyulan ailelere, ilk olarak, işitme engelinin türü, özellikleri ve nedenleri hakkında basit ve şematik açıklamalar yapmak oldukça yararlı olacaktır, ikinci olarak, işitme engelli çocuğun cihazlandırılması, kullanılacak cihazın temini ve bakımı hakkında bilgiler verilmelidir. Üçüncü olarak, işitme engelli çocukların sağlıklı gelişebilmesi için bedensel, psikolojik, sosyal, duygusal gereksinimleri ve bunların karşılanabilmesinde ailenin yardım alabileceği kurum ve kuruluşlar hakkında açıklamalar yapılmalıdır. Daha sonra, anne babaların ve çocuğun yakın çevresindekilere, işitme engelli çocuk ile nasıl iletişim kurabilecekleri, engelinin nasıl kabullenebilecekleri, çocuğun gelişim özellikleri ve gösterdiği akademik ve sosyal gelişmeler konularında bilgiler verilmelidir. Son olarak da, özel eğitim alan çocuk ve ailesinin sahip olduğu yasal haklar ve bu doğrultudaki yasal düzenlemeler hakkında açıklamalar yapılması gerekmektedir (MEB Özel Eğitim ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2003: 85-86).

Engelli ailelerinin baş etmek durumunda oldukları bir diğer durum da engelli bireye sahip olmaktan kaynaklanan

duygusal streştir. Bu stres aile bireylerini tek tek etkileyebileceği gibi aile içi ilişkileri de etkileyebilmektedir. Özellikle çocuklarının engelli olduğunu öğrendikten sonra eşler arasındaki ilişkiler bozulabilmektedir. Engelli kardeşe daha çok ilgi gösterildiğinden, anne baba ve diğer kardeşler arasındaki ilişkiler de gerginleşebilmektedir (Işıkhan, 2005: 25, 26). Bu bakımdan bu süreçte aile içi ilişkilerin güçlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Çocuklarına işitme engelli tanısı koyulan anne babalar, kendilerini çok yalnız hissetmektedir. Bu yaşadıklarının, yalnız kendi başlarına geldiğini ve bu sorunla baş edemeyeceklerini düşünmektedir. Bu durumda çevreden hiçbir destek almamak anne babanın içinde bulunduğu durumu daha da güçleştirir (Boyer, 1986). Bu bakımdan ailelerin, özellikle, çocuklarına işitme engelli tanısının koyulmasından, çocuklarının işitme engelli olduğunu kabullemelerine kadar geçen süreçte pek çok kişinin psikolojik ve sosyal desteğine ihtiyaçları vardır. Bu desteği ailelere, yakın akraba ve arkadaş çevresi, işitme engelli çocuğa sahip diğer aileler, sosyal hizmet uzmanı, psikolog, psikolojik danışman ve rehber öğretmen gibi profesyoneller sağlamaktadır. Ailenin yakın akraba ve arkadaş çevresinden aldığı psikolojik ve sosyal destek engelli çocuğa sahip olmaktan kaynaklanan pek çok güçlüklerle baş etme konusunda oldukça önemlidir. Özellikle, yine engelli çocuğa sahip diğer ailelerle yapılan grup çalışmaları (karşılıklı destek grupları, kendine yardım grupları vb.) ailelere tatmin edici bir destek sağlamaktadır (Solomon, Pistrang ve Barker, 2001).

Bazı aileler ise, yaşadıkları stresin yoğunluğu nedeniyle daha profesyonel desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu aileler

de işitme engellilerle ilgili gerekli bilgi ve donanıma sahip sosyal hizmet uzmanı, psikolog, rehber öğretmen ve psikolojik danışman gibi profesyonel meslek elemanlarından danışmanlık hizmeti almaktadır.

Engellilik durumu, herhangi bir sınıfa, ırka ya da ekonomik düzeye ilişkin değildir. Herkesin başına gelebilir. Fakat ekonomik açıdan düşük seviyede bulunan aileler engellilik durumundan, ekonomik açıdan yüksek seviyede bulunan ailelere oranla daha çok etkilenirler. Çünkü engelli bireylerin gereksinim duydukları hizmetler çok ve çeşitlidir. Ayrıca bunlar sürekli hizmetlerdir. Engelli bireyin yaşamı boyunca devam eder. Ailenin bu gereksinimleri sürekli olarak karşılayabilmesi için ekonomik açıdan yeterli olması gerekir. Bunun yanında içinde yaşanılan toplumda var olan engellilere yönelik sosyal politikalar ve sosyal hizmetlerin yeterli düzeyde olması ailelerin bu süreçte karşılaştıkları sorunlarla baş etmeleri konusunda oldukça önemlidir.

İşitme Engelli Çocuklar ve Ailelerine Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları

Engellilik alanı özel hizmet ve multidisipliner yaklaşım gerektiren bir alandır. Engelli çocukların eğitim ve rehabilitasyonuna yönelik hizmetlerde sosyal hizmet uzmanı, özel eğitimci, öğretmen, çocuk gelişimi ve eğitimcisi, psikolog, fizyoterapist, konuşma terapisti gibi meslek elemanları bir ekip anlayışı içerisinde çalışmalarını yürütür. Bunlardan sosyal hizmet uzmanının çalışmaları üç boyutta ele alınabilir (Erkan, 2003: 34):

İşitme Engelli Çocuklar ve Aileleri ile Sosyal Hizmet Uygulamaları: İşitme engelli çocuklar ve ailelerine

yönelik sosyal hizmet uygulamaları çoğunlukla bireysel görüşmeler veya aile görüşmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Bu görüşmelerde sosyal hizmet uzmanı, işitme engelli çocuğu ve ailesini içinde bulunduğu çevresi ile birlikte ele almaktadır. Çocuğun ve ailesinin kendilerinden ve çevrelerinden kaynaklanan sorunların farkına varmalarını sağlamak ve bu sorunların çözümünde onlarla birlikte çalışmaktadır. Burada hedef, işitme engelli çocuğun ve ailesinin içinde buldukları durumun neden olduğu stresi azaltarak, bu yeni durumla uyumlu bir şekilde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak ve bu süreçte karşılaşılan engelleri ortadan kaldırmaktır.

İşitme Engelli Çocuklar ve Aileleri ile Sosyal Hizmet Uygulamaları:

Sosyal hizmetin grup uygulamalarında, toplumdaki sorun odaklarına yönelik çok kapsamlı ve bütünleştirici bir uygulama dinamiği söz konusudur (Aktaş, 2001: 42). Bu doğrultuda sosyal hizmet uzmanları, engelli çocuğa sahip ailelerle çeşitli türlerde gruplar kurar ve yürütürler. Bu gruplar destek grupları, etkileşim grupları, eğitim grupları ve sosyalleşme grupları olarak sınıflandırılabilir (Erkan, 2003: 36).

İşitme Engelli Çocuklar ve Ailelerine Yönelik Toplum Düzeyinde Sosyal Hizmet Uygulamaları: İşitme engelli çocuklar ve ailelerine yönelik toplum düzeyinde sosyal hizmet uygulamaları topluma yönelik çalışmaları içerir.

AMAÇ

Bu çalışmada, bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam eden ve işitme engelli çocuğa sahip ailelere yönelik sosyal hizmet uygulamasının sonuçlarının nasıl olduğu araştırılmıştır.

Bu amaçla çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam eden ve işitme engelli çocuğa sahip ailelerin psiko-sosyal ihtiyaç ve sorunlarını gidermede;

- Sosyal hizmet uygulamasının başarısı üzerinde hangi etmenler etkili olmaktadır?
- Sosyal hizmet uygulaması ne ölçüde başarı sağlamaktadır?

YÖNTEM

Bu çalışma, nicel ve nitel yaklaşımların birlikte kullanıldığı bir değerlendirme araştırmasıdır (Neuman ve Kreuger, 2003: 393-432; Rubin ve Babbie, 2000: 560-599). Çalışmanın başlangıcında, işitme engelli çocuğa sahip ailelerin ihtiyaç ve sorunları psiko-sosyal inceleme ve değerlendirme ile belirlenmiştir. İzleyen aşamada, yaklaşık beş ay süreyle, belirlenen ihtiyaçların karşılanması ve sorunların çözümlenmesine yönelik mesleki uygulama gerçekleştirilmiş ve mesleki uygulama sonucunda ulaşılabilecek amaçlar aile ile birlikte belirlenmiştir. Belirlenen amaçlarla ilgili beklenen, en iyiden en kötüye kadar, çeşitli sonuçlar belirlenmiş ve ailenin bu durumlardan hangisinde olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra 5 ay süreyle araştırmacı, aileyle mesleki çalışmasını yapmış ve 5 aylık sürecin sonunda ailenin başlangıçta belirlenen durumlara göre ne oranda gelişme gösterdiği ya da göstermediği belirlenmiştir. Ailelerin, belirlenen amaçlara ulaşmalarında, hangi etmenlerin etkili olduğu, aynı zamanda sosyal hizmet uzmanı olan araştırmacı tarafından, mesleki bilgi ve beceriler kullanılarak nitel biçimde değerlendirilmiştir. Ailelerin amaca

ulaşmadaki başarı durumu ise, Amaca Ulaşma Ölçeği (Goal Attainment Scaling) ile yüzde cinsinden ifade edilmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışmaya, Ankara'da bulunan bir işitme-konuşma engelliler özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden hizmet almakta olan ve işitme engelli çocuğa sahip olan aileler konu edilmiş ve bu aileler aynı zamanda veri kaynağı olmuşlardır. Araştırma kapsamındaki mesleki uygulamalar söz konusu özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden hizmet alan toplam 45 işitme engelli çocuk arasından okula devam eden 12 işitme engelli çocuk (2'si kardeş) ve 11 aile ile yürütülmüştür. Mesleki çalışma süresince annelerle çalışılmış, ancak ailedeki diğer kişilerle (baba, kardeş, işitme engelli çocuğun kendisi) ve çocukların okuldaki sınıf öğretmenleriyle de zaman zaman görüşmeler yapılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Bu araştırma, işitme engelli çocuğa sahip ailelerin ihtiyaç ve sorunlarına yönelik bir belirleme içermektedir. Bu nedenle başlangıç aşamasında, bu ailelere yönelik kapsamlı mesleki müdahaleyi planlayabilmek için psiko-sosyal inceleme ve değerlendirme yapılmıştır. Bu kapsamda; özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden hizmet alan ve işitme engeli olan çocukların dosya bilgileri, çocukların merkezdeki eğitimcilerinden alınan bilgiler, anne babayla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler ve okula devam eden çocukların öğretmenleriyle yapılan görüşmelerden edinilen bilgilerden yararlanılmıştır. Uygulama sürecinde anne

ve babalarla yapılan görüşmelerin yanında, araştırma konusu işitme engelli çocukların okul ziyaretleri yapılmış, sınıf öğretmenleri ve rehber öğretmenleri ile görüşülmüştür. Ayrıca aileleri bilgilendirmeye yönelik olarak merkezde periyodik olarak düzenlenen aile eğitim toplantılarına araştırma konusu ailelerin katılımı sağlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında müracaatçıların ayrıntılı inceleme ve değerlendirmeleri sonucunda çeşitli gereksinim ve sorunları olduğu belirlenmiştir. Müracaatçıların belirlenmiş olan ihtiyaç ve sorunlarının aciliyet ve önemlilik açısından öncelikleri değerlendirilmiş ve bunların belirli bir kısmı ile çalışılmıştır.

Araştırmaya katılan aileler hakkında detaylı psiko-sosyal inceleme ve değerlendirmeler, 5. Ulusal Sosyal Hizmet Konferansı'nda (1999), Özürlü Hakları ve Sosyal Hizmetler Çalışma Grubu tarafından hazırlanan "Özürlü Müracaatları İçin Sosyal İnceleme Raporu Anahatları" na göre yapılmıştır. Psiko-sosyal inceleme ve değerlendirme sonucunda belirlenen ihtiyaç ve sorunlar Amaca Ulaşma Ölçeği-AUÖ (Goal Attainment Scaling-GAS) ile ölçülmüş ve değerlendirilmiştir.

AUÖ, müracaatçıların bireyselleştirilmiş hedeflere ne derece ulaşabildiğini ölçmek amacıyla kullanılmaktadır. AUÖ birey ya da ailelere müdahale sürecinde ortaya çıkan, amaca yönelik davranışların derecesini tahmin etmeyi sağlayan bir yöntemdir (Sheafor ve Horejsi, 2003: 483). AUÖ başlangıçta ruhsal bozukluğu olan bireylerle yapılan çalışmalarda kullanılmaktayken daha sonra kapsamı geliştirilmiş ve aile terapisi çalışmalarında da kullanılmaya başlanmıştır (Woodward et al., 1978: 464).

AUÖ'yü oluşturma ve uygulamanın aşamaları şöyledir (Sheafor ve Horejsi, 2003, s. 483-486):

1. 2-5 arası amaç belirleme ve her bir amacı derecelendirme.
2. Her bir amacın diğer amaçlar arasındaki ağırlığını belirleme.
3. Mesleki müdahalenin başlangıcında müracaatçının hangi konumda olduğunu belirleme.
4. Mesleki müdahale tamamlandıktan sonra müracaatçının hangi konumda olduğunu belirleme.
5. Her bir amaç için Ağırlıklı Değişim Puanını hesaplama.
6. Her amaç için Amaca Ulaşma Yüzdesini hesaplama.
7. Genel Amaca Ulaşma Yüzdesini hesaplama.

BULGULAR

Araştırma konusu olan 12 işitme engelli çocuk (2'si kardeş) ve 11 aileyle yapılan mesleki çalışmalarda her bir ailenin çocuğun özür durumuna, ailenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısına göre gereksinim ve sorunlarının farklılaştığı dikkat çekmektedir. Araştırmaya katılan ailelerin gereksinim ve sorunları ve buna ilişkin yapılan mesleki çalışma sonucunda elde edilen bulgular aşağıda aktarılmaktadır.

Sorun 1: Annelerin engelli çocuğun bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda bütün sorumluluğu üstlenmeleri, kendilerine vakit ayırmamaları ve eşleri tarafından yeterince desteklenmemeleridir.

Araştırmaya katılan 11 ailenin hepsinde de anneler çocukları ile ilgili her türlü sorumluluğu tek başlarına üstlendiklerini ve kendileri için hiçbir şey yapmaya fırsat bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu bakımdan çalışma yürütülürken, babalar da sürece dâhil edilmeye çalışılmış, görüşmelere devam etmeseler de onlar için de amaçlar belirlenmiş ve bu amaca uygun davranışları yerine getirip getirmediikleri takip edilmiştir. Örneğin, 1. Katılımcı ailede baba hafta içi çalışmakta, hafta sonu ise çeşitli aktivitelere katılarak çocuğuyla ilgili hiçbir sorumluluğu üstlenmemekte idi. Baba ile yapılan görüşmeler sonrasında aslında babanın çocuğunun özrünü kabullenemediği anlaşılmış ve bu yönde bireysel çalışma yürütülmüştür. Başlangıçta baba işitme engelli çocuğuna hiç vakit ayırmazken mesleki çalışma sonrasında haftada 4 saatini çocuğuna ayırmaya başlayarak AUÖ'ye göre %50'lik bir başarı elde etmiştir.

Sorun 2: Çocuktan yapabileceklerinden fazlasını bekleme ve çocukla olumlu bir ilişki kuramamadır.

Araştırmaya katılan 11 aileden 7'si (1., 2., 3., 4., 7., 9. ve 10. Katılımcı aileler) çocuklarıyla ilişkilerinin olumsuz olduğunu belirtmişlerdir. Ailelerin çocuklarıyla ilişkilerinin olumsuz olmasının sebeplerine bakıldığında, akademik anlamda yüksek beklentilere sahip olma ve çocuğun özelliklerini dikkate almadan çocuktan her konuda yapabileceklerinden fazlasını bekleme yer almaktadır. Örneğin, 2. Katılımcı ailede baba halen çocuğun işitme engelli olduğunu öğrendiği ilk günkü şokta. Çocuğu işitme engelli diğer pek çok çocuktan daha iyi bir seviyede olmasına rağmen ondan hep daha

fazlasını beklemekte, bu durum da çocukla sağlıklı bir ilişki kuramamasına sebep olmaktadır. Babayla yapılan mesleki çalışmada öncelikle çocuğun özrünü kabullenmesi yönünde bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca babanın, çocuklarının özrünü kabullenememesiyle diğer babalarla bir araya gelmesi amacıyla grup çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yapılan mesleki çalışmalar sonucunda baba AUÖ'ye göre %67'lik bir başarı elde etmiştir.

Sorun 3: Psikolojik/Psikiyatrik sorunlardır.

Araştırmaya katılan ailelerden 4'ünde çeşitli psikolojik sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, 11. Katılımcı ailedeki anne iki işitme engelli çocuğa sahip olduğundan psikolojik sorunları daha yoğun yaşamaktadır. 5. Katılımcı ailede ise annenin ciddi psikiyatrik sorunları bulunmakta ve bunun için sürekli psikiyatrik tedavi görmektedir. 6. Katılımcı ailede ise anne ve baba arasındaki ciddi iletişim sorunları annenin işitme engelli çocuğunun bakım sürecinde yalnız bırakmış ve yoğun psikolojik sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. 1. Katılımcı ailede de benzer şekilde annenin eşinden destek alamaması psikolojik destek almasını zorunlu hale getirmiştir. Psikolojik/Psikiyatrik sorunlar yaşayan katılımcılar gerek psikiyatri kliniklerinden gerekse merkezde görevli psikologdan destek almaktadır.

Sorun 4: Sosyal çevre ile ilişki kurma konusundaki güçlükler ve uyum sorunlarıdır.

Araştırmaya katılan ailelerden 2'sinde annelerin sosyal çevreleriyle iletişim kurma konusunda sorun yaşadıkları ve bu nedenle de çevrelerinden yeterince

destek alamadıkları tespit edilmiştir. Örneğin, 3. Katılımcı ailedeki anne işitme engelli çocuğu ve diğer çocukları başkalarını rahatsız eder düşüncesiyle komşularıyla iletişim kuramamaktadır. Akrabaları da uzak illerde bulduklarından çok acil durumlarda dahi komşularından destek alamamaktadır. Burada anneye yapılan mesleki çalışma sonrasında çevresiyle ilişki kurması konusunda cesaretlendirilen ve komşuluk ilişkileri kurmaya başlayan anne şunları söylemiştir: *"İnsanlarla konuşurken gördüm ki herkesin farklı sorunları var. Benim kızım yalnızca işitmede ve kendini ifade etmede zorlanıyor. Belki yaşlılarıyla aynı seviyede olamayacak ama zekâsı yerinde. Kendini idare edebiliyor. Şimdi biraz sorun yaşayacağız ama desteklediğimiz sürece kızımın gelişeceğini düşünüyorum."* Dolayısıyla çevreyle ilişki kurması annenin dolaylı yoldan kızıyla ilgili olumlu düşüncelere yönelmesini de sağlamıştı.

Sorun 5: Ekonomik sorunlardır.

Araştırmaya katılan 11 aileden sadece 1'inde anne çalışmakta idi (pratisyen hekim), diğer anneler ise ev hanımıydı. Erkekler ise düzenli gelir getirici bir işte çalışmaktaydı (polis, devlet memuru, muhasebeci, işçi vb.). Örneğin, 6. Katılımcı ailede baba sadece evin zorunlu ihtiyaçlarıyla ilgileniyor, diğer harcamaları önemsemiyordu. Özellikle eşine karşı bu konuda anlayışlı olmaması annenin oldukça sıkıntı yaşamasına sebep oluyordu. Esasında babanın bu tavrı annenin özgüvenini kaybetmesine sebep olmuştu. Burada anne ile özgüvenini tekrar kazanmasına yönelik bir mesleki çalışma gerçekleştirildi. Çalışmanın başlangıcında *"Ben beceremem. Yapamam. Çalışabilir miyim ki?"*

diyen anne çalışma sürecinin sonunda “Çalışabilirim ben de. Geçmişte de deneyimim olmuştu. Sanıyorum şimdi de çalışırım.” demeye başlamış ve iş bulmak için pek çok girişimde bulunmuştu.

Sorun 6: Diğer çocuklarla yaşanan sorunlardır.

Araştırmada 4. Katılımcı ailedeki ağabey ve 8. Katılımcı ailedeki ablanın kardeşlerinin işitme engelli olmasından dolayı çeşitli sorunlar yaşadığı görülmüştür. Bu sorunlar; annelerinin kardeşleriyle daha fazla ilgilenmesi, kardeşlerinin bakımı konusunda daima sorumluluk almak zorunda olmaları, annelerinin kendilerine özel olarak hiç zaman ayırmaması ve annelerinin sürekli kardeşlerini savunması idi. Bu iki katılımcı ailede de anneler sağlıklı olan diğer çocuklarıyla sürekli sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu soruna ilişkin olarak 8. Katılımcı ailede bulunan işitme engelli çocuk ve ablasının

ilişkilerini güçlendirmek bir amaç olarak belirlenmiş ve yapılan mesleki çalışma sonrasında AUÖ'ye göre %75'lik bir başarı elde edilmiştir.

Araştırmada mesleki çalışma gerçekleştirilen ailelerin sorunları ve gereksinimleri kısaca bu şekildedir. Aşağıda ise araştırmanın 10. Katılımcı ailesine ilişkin süreç tablolar halinde verilmiştir. Katılımcıların isim bilgileri gizlilik ilkesi gereğince değiştirilmiştir. İnsan farklılığı görüşünden hareketle, her bireyin ve ailenin birbirinden farklı türde sorun ve ihtiyaçlara sahip olması nedeniyle aşağıda örnek olarak verilen süreç araştırma boyunca katılımcı 11 aile için ayrı ayrı uygulanmıştır. Aileyle birlikte belirlenen amaçlar ve bu amaçlara ulaşmak için belirlenen faaliyetler her ailenin ihtiyacına ve bu amacı gerçekleştirme kapasitesine göre şekillendirilmiştir. Yani her ailenin bulunduğu yerden başlanarak mesleki müdahale gerçekleştirilmiş ve ailelerin kendi kaderlerini tayin

Tablo1: Sezen H. ve Ailesinin öncelik Sırasına Göre Sorun ve İhtiyaçları

	Sorunlar	İhtiyaçlar
Sezen Horasan	1. Sezen'in işiten çocuklarla iletişim kurmakta zorlanması.	1. Sezen'in sosyal becerilerinin geliştirilmesi ve arkadaşlarıyla daha yakın ilişki kurması.
	2. Sezen'in babasından yeterince destek görememesi.	2. Sezen'in babası tarafından derslerinde ve diğer konularda desteklenmesi.
Şaziye Horasan (Anne)	3. Annenin Sezen'le iletişim kurmakta zaman zaman zorluklar yaşaması.	3. Sezen'le daha iyi bir iletişim kurması.
	4. Annenin çocuk gelişimi ve çocuklarla iletişim konusunda yeterince bilgi sahibi olmaması.	4. Annenin Sezen'le daha iyi bir iletişim kurabilmesi için çocuk gelişimi ve çocuklarla iletişim konularında bilgilenmesi.

hakkına saygı duyulmuştur. Dolayısıyla ailelerin amaçlara ulaşmadaki başarısı hem mesleki müdahalenin başarısının hem de aile üyelerinin bireysel çabalarının bir sonucudur.

Tablo 1'de belirtilen sorun ve ihtiyaçlar mesleki görüşmeler neticesinde ailenin öncelikli sorunları ve ihtiyaçlarıdır. Araştırmaya katılan ailelerin, araştırma kapsamına alınan sorun ve ihtiyaçlarından daha farklı sorun ve ihtiyaçları da bulunmaktadır. Ancak araştırma sürecinde bunların sadece belirli bir kısmına yönelik amaçlar belirlenebilmiştir. Ailelerin diğer sorunları ile ilgili olarak da süreç içerisinde mesleki yönlendirmelerde bulunulmuştur.

Tablo 2'de belirtilen amaçlar Horasan ailesi için araştırma kapsamında ulaşılması istenen amaçlardır. Bu amaçlara ulaşabilmek için de bireysel görüşme, eğitim toplantısı, ev ziyareti ve okul ziyareti şeklinde olmak üzere 26 mesleki çalışma gerçekleştirilmiştir (Tablo 3).

Tablo 4'te ise Horasan ailesinin araştırma sürecinde belirlenen amaçlara ulaşmadaki başarı durumu gösterilmektedir. AUÖ'ye göre yapılan hesaplama sonucunda Horasan ailesi toplamda %67'lik bir başarı elde etmiştir. Burada ailenin araştırmanın başlangıcında bulunduğu yer ile ((✓)) işaret ile gösterilmektedir) mesleki müdahale sonucunda geldiği yerin ((*) işaret ile

Tablo 2: Sezen H. ve Ailesi ile Mesleki Çalışma İçin Belirlenen Amaçlar

Amaç 1: Sezen H. için	Sezen'in sosyal becerilerinin geliştirilmesi.
Amaç 2: Şaziye H. için	Annenin kendine ve Sezen'e daha çok yardımcı olabilmesi için çeşitli kitaplar okuyarak bilgilenmesi.
Amaç 3: Niyazi H. için	Babanın Sezen'le ilgili konularda daha çok sorumluluk alması ve Sezen'le daha çok vakit geçirmesi.

Tablo 3: Sezen H. ve Ailesi ile Yapılan Mesleki Çalışmalar

Mesleki Çalışmanın Sayısı	Mesleki Çalışmanın Türü
17	Anne ile Görüşme
1	Baba ile Görüşme
2	Anne ve Baba ile Görüşme
1	Sezen H. ile Görüşme
3	Anne ve Sezen'le Görüşme
1	Aile Eğitim Toplantısı
1	Ev Ziyareti
2	Okul Ziyareti

Tablo 4: Sezen H. ve Ailesinin AUÖ'ye Göre Belirlenen Amaçları Başarma Durumu

Müracaatçı : Sezen HORASAN				
Sosyal Hizmet Uzmanı : Serap GÜLER (DAŞBAŞ)				
(✓) = Başlangıç Düzeyi (x) = Bitiş Düzeyi	Amaç 1: Sezen'in sosyal becerilerinin geliştirilmesi.	Amaç 2: Annenin çocuklarına yardımcı olmak için kitap okuyarak bilgilenebilmesi.	Amaç 3: Babanın Sezen konusunda sorumluluk alması, Sezen'le vakit geçirmesi.	TOPLAM
	Ağırlık = 40	Ağırlık = 30	Ağırlık = 30	Ağırlık = 100
(0) En kötü sonuç	Oyunlara katılmamak, evde yalnız başına vakit geçirmek. (✓)	Kitap okumaya vakit bulamamak. (✓)	Sezen'e hiç vakit ayırmamak. (✓)	
(1) Beklenenden daha kötü sonuç	Oyunlara zorla katılmak, sorumluluk almamak.	Haftanın 5 günü günde 10 sayfadan az kitap okumak.	Hafta sonu 1 gün 2 saat vakit ayırmak.	
(2) Beklenen sonuç	Oyunlara katılmak, sorumluluk almak.	Haftanın 5 günü günde 10 sayfa kitap okumak, okuduklarını paylaşmak.	Hafta sonu 2 gün 2'şer saat vakit ayırmak. (x)	
(3) Beklenenden daha iyi sonuç	Oyunlara katılmak, sorumluluk almak, diğer çocuklar tarafından kabul görmek. (x)	Haftanın 5 günü günde 15 sayfa kitap okumak, okuduklarını paylaşmak, hayatına uyarlamak. (x)	Hafta sonu 2 gün 3'er saat vakit ayırmak.	
(4) En iyi sonuç	Arkadaşlarını oyuna davet etmek, sorumluluklarını başarı ile yerine getirmek.	Haftanın 5 günü günde 20 ve üstü sayfa kitap okumak, okuduklarını paylaşmak, hayatına uyarlamak.	Hafta sonu 2 gün 3+ vakit ayırmak, birlikte sosyal faaliyetlerde bulunmak.	
Ağırlık	40	30	30	100
Olası Değişim Puanı	4	4	4	
Ağırlıklı Olası Değişim Puanı	160 (40×4)	120 (30×4)	120 (30×4)	400
Değişim Puanı	3	3	2	
Ağırlıklı Değişim Puanı	120	90	60	270
Amaca Ulaşma Yüzdesi	%75	%75	%50	%67

gösterilmektedir) farklı olması büyük önem taşımaktadır. Bir amaca ulaşmada %50 yüksek bir başarı yüzdesi gibi görünmese de ailenin bulunduğu konumdan birkaç adım ileri gitmesi anlamına geldiği için aile süreçten yarar sağlamış ve mesleki müdahale başarılı olmuştur denilebilir.

Tablo 5'e bakıldığında araştırma sonucunda 4. Katılımcı aile ile 7. Katılımcı ailenin en yüksek başarıyı (%79), 9. Katılımcı ailenin de en düşük başarıyı (%52) gösterdiği görülmektedir. Burada araştırmaya katılan ailelerin çalışma sonucunda gösterdikleri genel başarı %79, %52 gibi sayılarla ifade edilmiştir. Ancak bu çalışmada sayılarla ifade edilemeyen başarılar da bulunmaktadır. Bunlar daha çok ailelerdeki değişimlerdir. Değişim oldukça zor bir süreçtir ve bireylerin gelişimi için oldukça

önemlidir. İşte sosyal hizmet, bireylerin değişim sürecinde onların ihtiyaçlarını karşılamak, sorunlarını çözümlenmede destek olmak ve bireylerin kendilerini gerçekleştirebilmelerini sağlamak konularında roller üstlenmektedir.

Değişim, oldukça uzun bir süreç gerektirir. Bu nedenle, bu araştırmada mesleki çalışma için öngörülen beş aylık sürede, bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarında büyük bir değişiklik yapmak mümkün olmamıştır. Ancak bu çalışma ile aileler, bu değişikliklerin farkına varmışlardır.

Ailelerin sorunlarını gidermede kullanılan yöntem ne kadar ailenin ihtiyacı ile ilgili olursa mesleki çalışma o kadar başarı sağlamaktadır. Bir başka deyişle, insanların birbirlerinden farklı olduklarını ve sorunlarına farklı çözüm yolları bulunabileceği gerçeği ile hareket etmek bu araştırmanın başarısı açısından büyük bir öneme sahip olmuştur.

Tablo 5: Araştırmaya Katılan Ailelerin AUÖ'ye göre Amaçlara Ulaşmada Genel Başarı Durumu

Katılımcı Aile	% 53
Katılımcı Aile	% 74
Katılımcı Aile	%69
Katılımcı Aile	%79
Katılımcı Aile	% 65
Katılımcı Aile	% 58
Katılımcı Aile	%79
Katılımcı Aile	%73
Katılımcı Aile	%52
Katılımcı Aile	%67
Katılımcı Aile (1. Çocuk)	%69
Katılımcı Aile (2. Çocuk)	%57

SONUÇ VE ÖNERİLER

Özel eğitim, özel gereksinimi olan ve bu özelliğinden dolayı farklı bir eğitim ihtiyacı içerisinde bulunan çocuklara verilen hizmetleri kapsamaktadır. İşitme engelli çocuklar da işitme duyularında meydana gelen tahribat sonucunda duymakta güçlük çekmekte, bu nedenle işitme cihazı kullanmakta ve yaşlılarına benzer bir dil gelişimi gösterebilmek için özel eğitim hizmeti almaktadırlar.

Bu araştırmada, bir işitme engelliler özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden özel eğitim hizmeti alan işitme engelli çocuklar ve aileleriyle sosyal hizmet uygulaması yapılmış ve çalışmada şu sonuçlar elde edilmiştir:

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde işitme engelli çocuklara yalnızca özel eğitim hizmeti vermek yeterli değildir. Çünkü engellilik bireylerin yaşantılarının her alanında devam eden bir süreçtir. Engelli çocuğa sahip olmak, bir ailenin bütün bireylerini etkilemektedir. Bu bakımdan, engelli çocuğun eğitimi yanında ailesinin de desteklenmesi gerekmektedir.

Ailelerle yapılan çalışmalarda, ailelerin tamamında, çocukların bütün sorumluluklarını annelerin üstlendikleri ve bu konuda eşlerinden destek görmedikleri görülmüştür. Görüşme yapılan annelerin hepsi bu yükün altında kaldıklarını, çabalamaktan çok yorulduklarını, artık kendilerini yalnız hissetmeye başladıklarını ve çocuklarına destek olmaya dair motivasyonlarının azaldığını dile getirmişlerdir.

Engelli bir kardeşe sahip olmak diğer kardeşler tarafından da olumsuz algılanabilmektedir. Engelli olmayan kardeşler, engelli kardeşlerinin anne ve babasıyla ilişkilerini aksattığını düşünmektedir.

Araştırmada bazı ailelerin çocuklarının işitme engelini hala kabullenemedikleri ve aileleri tarafından yeterince desteklenmeyen çocukların davranış ve dil gelişimlerinin desteklenen çocuklara oranla daha zayıf olduğu görülmüştür.

Engelli çocuğa sahip ailelerde aile bireylerinin birbirlerini desteklemeleri çok önemlidir. Çocuğun bütün sorumluluğunun anne de olması anneyi yormakta, stresini artırmakta ve motivasyonunu azaltmaktadır. Bu bakımdan engelli çocuğa sahip ailelerle yapılan çalışmalarda, özellikle babaların çalışma sürecine dâhil edilmesi ve çocuklarla ilgili konularda sorumluluk almaları

konusunda motive edilmesi gerekmektedir. Bu hem anneler hem de çocuklar açısından yararlı olacaktır.

Engelli çocukların kardeşleri de yapılan çalışmalar kapsamında değerlendirilmelidir. Bu çocukların ihtiyaçları dinlenmeli, kardeşleri konusunda bilinçlendirilmeli ve anne ve babalarının kardeşlerine daha çok destek vermeleri gerektiği konusunda ikna edilmelidir. Aksi takdirde kardeşler arasındaki çatışmalar tüm aile bireylerini olumsuz etkileyecektir.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çocuklara verilen eğitim hizmetleri kadar ailelere yönelik mesleki çalışmaların da titizlikle yürütülmesi gerekmektedir. Bu konuda merkezde çalışan meslek elemanlarının ekip anlayışı içerisinde çalışmaları yürütmesi beklenmektedir. Sosyal hizmet uzmanları ailelerle ilgili çalışmalar yapmalıdır. Ailelerin ihtiyaç ve sorunlarını belirleyerek bunların giderilmesi için aileleri bilgilendirmeli, yönlendirmeli ve toplumdaki kaynaklarla bağlantı kurmalarını sağlamalıdır.

Ayrıca kaynaştırma kapsamında bulunan ve normal ilköğretim okuluna devam eden engelli çocukların öğretmenleriyle görüşülerek, bu çocukların özellikleri hakkında bilgi verilmeli, çocukların gelişimine uygun bir program hazırlama konusunda öğretmenleri motive etmeli ve çocukla ilgili konularda merkez ve okul arasındaki işbirliğini sağlamalıdır.

Ailelere yönelik bu çalışmaları, merkezlerde ders veren özel eğitim öğretmenlerinin gerçekleştirmesi hem verdikleri hizmet türü hem de mesleki açıdan mümkün değildir. Bu bakımdan, ailelerle çalışma konusunda mesleki eğitim

alan sosyal hizmet uzmanlarının, ailelere yönelik çalışmalar yürütmesi gerekmektedir. Yukarıda da yararlı olduğunu vurguladığımız ailelere yönelik bu çalışmalar engelli birey ve ailesine yarar sağladığı gibi merkezlere de yarar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aktaş, Mavili, A. (2001). *Küçük gruplar dinamikleri ve süreci*. Ankara: Mustafa Kitabevi.

Boyer, P. A. (1986). The role of the family therapist in supportive services to family with handicapped children. *Clinical Social Work Journal*, 22(2), 250-261.

Erkan, G. (2003). Özürlülerle sosyal hizmet uygulamaları. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Halk Sağlığı Özel Eki*, 25(4), 34-38.

Işıkhan, V. (2005). *Türkiye'de zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin sorunları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

İl, S. (2000). Özürlülük, aile yaşamı ve sosyal hizmet. K. Karataş (Ed.), *Görme özürlüler için rehabilitasyon deneyimleri, yeni rehabilitasyon politikaları ve meslek tanımları* (s. 54-60). Ankara: Körler Federasyonu Yayını No: 4.

MEB ÖZEL EĞİTİM REHBERLİK ve DANIŞMA HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2003). *İşitme engellilerin eğitiminde öğretmen el kitabı*, Prof. Dr. Gönül Akçamete (Ed.), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Neuman, W. L ve Kreuger, L. W. (2003) *Social work research methods: Qualitative and quantitative approaches*. USA: Pearson Education, Inc.

Oymak, V. (1997). *Zeka özürlü çocukların yetiştirilmesi*. Ankara: SABEV Yayınları.

Rubin, A., ve Babbie, E. (2000). *Research methods for social work* (4th Edition). Belmont, California: Wadsworth Publication Company.

Sheafor, B. ve Horejsi, C. (2003). *Techniques and guidelines for social work practice* (6th Edition). Boston, MA: Allyn and Bacon.

Solomon, M., Pistrang, N. ve Barker, C. (2001). The benefits of mutual support groups for parents of children with disabilities. *American Journal of Community Psychology*, 29(1), 113-120.

Woodward, C. A., Santa-Barbara, J., Levin, S., ve Epstein, N. B. (1978). The role of goal attainment scaling in evaluating family therapy outcome. *American Journal of Orthopsychiatri*, 48(3), 464-476.